

Tartalom

I. Bevezetés	2
II. Az iskolai könyvtárak Magyarországon	3
III. A piarista rend és az oktatás	4
1. A rend létrejötte és céljai	4
2. Megtelepülés Magyarországon	5
IV. A könyvtárak történetének első szakasza (1714-1948)	6
1. Források és lelőhelyeik	6
2. A rendház és az iskola története	7
3. A rendházi könyvtár	8
3.1. A könyvtár állománya	8
3.2. A házi könyvtár állományának alakulása	10
3.3. Bibliothecarius	13
3.4. A noviciátusi könyvtár	14
4. Tanári könyvtár	15
4.1. A könyvtár létrejötte	15
4.2. A tanári könyvtár állománya	15
4.3. A tanári könyvtár állományának alakulása	16
4.4. A tanári könyvtár elhelyezése	18
4.5. A tanári könyvtár őre	18
5. Az ifjúsági könyvtár	18
6. Tankönyvtár	21
V. A szétszórás kora (1948-1991)	21
1. Az iskolai könyvtárak sorsa	21
2. A házi könyvtár sorsa	22
VI. Az újjászületés kora (1991-2006)	24
1. Források és lelőhelyeik	24
2. A rendház és az iskola története	24
3. Az iskolai könyvtár	25
4. Tankönyvtár	26
5. A noviciátusi könyvtár	26
VII. Összegzés	27
Források és feldolgozások	29
Mellékletek	31

I. Bevezetés

Az iskola és a könyvek egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Ahogy az iskolai könyvtár egyidős az iskolával, úgy az iskola történeti feldolgozásának az iskolai könyvtár történetét is tartalmaznia kell. Jelen munka a váci Piarista Gimnázium és Rendház majdan elkészülő történeti művének szerves részét képezheti. Iskolatörténetet, iskolai könyvtár történetét megírni több szempontból is értékes lehet. Kosáry Domokos *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* című méltán híres művében az általa választott időszakot két részre osztotta, a késő barokkra és a felvilágosodás korára. Mindkét részben megtaláljuk a művelődés szektorai között az oktatásügyet és az iskolát. A barokk időszakában ez a rész a művelődési szektorok terjedelmének alig ötödét teszi ki, a felvilágosodás korában viszont már meghaladja a harmadát.¹ A művelődéstörténetben az iskolák szerepe persze e statisztikai adat nélkül is egyértelmű. Az egyes iskolák történeti feldolgozásával hozzájárulhatunk egyrészt a magyar művelődéstörténet részletesebb megismeréséhez, másrészt iskolánk hírnevét mások és magunk előtt erősíthetjük.

A majdnem 300 évre visszatekintő iskola könyvtárának feldolgozása nem könnyű feladat, amit elsősorban a források egyenetlensége okoz. Ezek közül most csak egyet-kettőt említenék meg: a XVIII-XIX. századi források közül némelyik hiányzik; a szerzetesrendek feloszlása miatt az egykori könyvtár „megszűnt”, állományát szétosztották, katalógusa eltűnt; a mai könyvtár nem rendelkezik sem nyilvántartási könyvvel, sem katalógussal.

A munka így sem hiábavaló; habár a hiányzó források nem kerülnek elő, az egykor szétosztott könyvek felkutatása nem lehetetlen, a mai könyvtár szomorú állapota sem lehet végleges.

Dolgozatomat kronologikus rendben tagolom, ahol a határok az iskola életéhez köthetők: alapítás – megszüntetés – újraindítás. Minden rész felépítése hasonló (amennyire a feltételek engedik), vagyis foglalkozom a források értékelésével, az iskola helyzetével, külön a rendházi, a tanári és az iskolai könyvtárral, a könyvtárteremmel és a könyvtárosok személyével. Ezek részletezése előtt két rövid, általános jellegű kérdést tárgyalok, a magyar iskolai könyvtárak fejlődését és a piarista rend küldetését.

---

¹ Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*.

II. Az iskolai könyvtárak Magyarországon

Magyarországon már a XI. században létrejöttek az első könyvtárak. A középkori kolostori, székesegyházi, káptalani és plébániai könyvtárak egy része oktatási célokat is szolgált, ám ezekben az egyházi jelleg dominált az iskolai felett. Ráadásul a könyvek alatt ekkor még kódexet kell értenünk, amiből kevés van és igen értékesek. A helyzet csak a XVI. században változott meg a humanizmus, a reformáció és a könyvnyomtatás elterjedése nyomán. Innentől kezdve, ahol az egyházak magasabb fokú iskolát (gimnázium) tartottak fenn, ott a könyvtárat diákok és tanárok egyaránt használhatták. Az ellenreformáció nevelési okok miatt korlátozta a diákok könyvekhez való hozzáférését.² Magyarországon az 1830-as években indult meg, majd az 1850-es Entwurf, még inkább az 1868-as népiskolai törvény hatására gyorsult fel az a folyamat, aminek következtében az egységes iskolai könyvtár tanári és ifjúsági könyvtárra bomlott. Ez összefüggésben volt azzal a szándékkal, hogy a kötelező népoktatás bevezetése után minden iskolában legyen a gyermekek számára iskolai könyvtár.³ A tanári és az ifjúsági könyvtár eltérő funkcióval bírt. A nevelői könyvtár volt a fontosabb; ez biztosította szakkönyvei és folyóiratai révén a tanárok folyamatos képzését, aminek segítségével a legfrissebb tudományos eredmények birtokába juthattak, majd továbbadhatták diákjaiknak. Az ifjúsági könyvtár igazából csak iskola utáni olvasmányt kínált használóinak, a tanulásban a tankönyvhöz és a tanári magyarázathoz képest meglehetősen alárendelt szerepet játszott.⁴ Az eredményes tudományos munka és az eredményes erkölcsi nevelés miatt központilag szabályozták mind a tanári, mind az ifjúsági könyvtár állománygyarapítását.⁵ Jellemző tünete volt az iskolai könyvtáraknak a szétaprózódás. A tanári könyvtár szakkönyvtárakra hullhatott szét, az ifjúsági könyvtár pedig osztálykönyvtárakra. Ennek egyik oka az volt, hogy a könyvtárosok órákedvezmény nélkül tanítottak és könyvtárosi teendőik túl sok időt emésztettek fel.⁶ A könyvtárak szerepében akkor következett be változás, amikor a tudásanyag már oly mértékben és annyira gyorsan alakult át, hogy az iskolai oktatás számára nyilvánvalóvá vált: nem adhat át minden időkre érvényes tudást, inkább a folyamatos tanulásra kell felkészítenie diákjait. Az iskolai gyakorlat az ismeretek átadása felől az önálló ismeretszerzés felé fordul, így az iskolai könyvtár fontosabbá válik, hiszen a meghatározott erkölcsi tartalmú szabadidős olvasgatás helyett az önálló ismeretszerzés egyik helyszíne lehet

---

² Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. 104. o.

³ Dán Krisztina – Tóth Gyula: *Könyvtár az iskolában – hazai és nemzetközi áttekintés*. 9-11. o.

⁴ Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 3. köt. 158. o.

⁵ *Könyvjegyzék a középiskolai tanári könyvtárak számára*. Megjelent 1886-ban, majd 1929-ben is. *Ifjúsági könyvtárjegyzék. A középfokú iskolai könyvtárak számára*. Összeáll.: Szemák István.

⁶ Dán Krisztina – Tóth Gyula: i. m. 21. o. Neményi Imre a témával foglalkozó múlt századfordulón megjelent művében a kérdést úgy oldaná meg, hogy a könyvtárosnak maximum 10-12 órája legyen.

belőle.⁷ Ez a paradigmaváltás azonban nem ment és megy végbe zökkenőmentesen. Ha más országokban megtörtént is az átállás, ha a hazai elvárások is ösztönzik az iskolai könyvtár új típusú használatát, a gyakorlati megvalósítás az egyes iskolákban az iskola vezetésén, a pedagógusokon és a könyvtároson múlik.

Magyarországon ezért az elmélet (jogszabályok) és a gyakorlat között némi ellentmondás feszül. Amíg az ifjúsági könyvtár csak a világnézeti nevelést (keresztény-nemzeti, majd a második világháború után marxista-leninista) tartotta fontosnak, addig a fenti célnak a könyvtár képtelen volt megfelelni. Habár hangsúlyváltozások felfedezhetők már az 1950-es, '60-as évek jogszabályaiban, az első konkrét lépés a tanári és az ifjúsági könyvtárak egyesítése volt 1971-ben.⁸ A későbbi jogszabályok és könyvtárelméleti művek fényében az új típusú iskolai könyvtár médiatár és forrásközpont. Médiatár, mivel könyvek és folyóiratok mellett új rögzítési technikájú információhordozók (hanglemezek, kazetták, videofilmek, CD-k, CD-ROM-ok, DVD-k) is bekerültek a könyvtárba. Velük együtt a hozzájuk tartozó technikai eszközök is, amelyek közül a legfontosabb a számítógép (CD-ROM-ok, esetleg CD-k, DVD-k olvasása, internet, könyvtárprogram). Forrásközpont, mivel a tanár és a diák nemcsak hozzájut a könyvtárban a számára szükséges információhoz, hanem megtanulja és begyakorolja az információszerzés, és –kezelés módozatait. A modern iskolai könyvtár tehát tanteremként funkcionál, ahol a diák és a tanár egymás mellett tanulhat/dolgozhat.⁹

III. A piarista rend és az oktatás

1. A rend létrejötte és céljai

Egy aragón pap érkezett 1592-ben Rómába azzal a céllal, hogy egy jóféle kanonoki állást szerezzen magának hazájában. Kalazanci Szent József valószínűleg képes lett volna ezt az elhatározását megvalósítani, de Rómában más, nagyobb feladattal, szolgálattal bízta meg az Isten, a szegény gyerekek nevelésével. Iskolát, majd rendet alapított (Kegyess Iskolák Isten Anyjáról nevezett Szegény Szabályozott Papjainak Rendje), hogy a munkát minél nagyobb területen, minél hatékonyabban végezhesék.¹⁰ A Konstitúciók első pontja így szól példaértékű elhivatottságáról: „Kalazancius ugyanis a Szentlélek sugallatára önmagát egészen a gyerekek, főképpen a szegény fiúk keresztény nevelésének szolgálatára szentelte a tudás és

---

⁷ Horváth Tibor – Papp István (szerk.): i. m. 159. o.

⁸ Dán Krisztina – Tóth Gyula: i. m. 36-51. o.

⁹ Celler Zsuzsanna (szerk.): *Az iskolai könyvtár. Könyvtárostánárok kézikönyve.* 37. o.

¹⁰ Tuba Iván: A Piarista Rend születése. Kalazanci Szent József útkeresése (1592-1622). In Holl Béla (szerk.): *Piaristák Magyarországon, 1642-1992. Rendtörténeti tanulmányok.* 37. o.

a jámborság szellemében.”¹¹ Tudás és jámborság: a rend egyik jelmondata köszön itt vissza: Pietas et Litterae. Bár a vallásosság a fontosabb a kettő közül, tudomány nélkül a hit neveltségessé válhat (mint ahogy a tudás hit nélkül gőgössé teheti az embert), ezért az oktatásban mindig lépést kell tartani a tudomány fejlődésével.

Az iskolák természetüknél fogva nem is tehetnek mást, bár a korszellem és a tanári kar képzettsége néha visszahúzó erővel bírhat. A tudományosság alapfeltétele a kutatás és annak közzététele a könyv. A könyv a könyvtárban mindenki számára hozzáférhetővé válik, vagy közvetlenül a tanár esetében, vagy közvetve, a tanáron keresztül a diák esetében. A Kegyes Iskolák Rendjének Reguláiból több hely is foglalkozik a könyvtárral. A 465. pont szerint a Rend a könyvtárakat a kulturális örökség részének tekinti. A következő pontban előírják, hogy minden házban kell könyvtárosnak működni. Végül a 468. pont a könyvtárfejlesztéssel is foglalkozik: „A művelődéshez és szolgálatunknak gyümölcsöző gyakorlásához szükséges eszközök között különösen nagy jelentősége van a könyvtárnak, ezért minden egyes évben szánjanak a költségvetésben megfelelő összeget könyvek és sajtótermékek vásárlására, hogy ezáltal biztosítva legyen minden könyvtár megőrzése és állandó megújulása.”¹²

Mennyire sikerült a fenti célok megvalósítása? A magyar művelődéstörténettel foglalkozó feldolgozások elismerik a piaristák újító szerepét, a szelídebb bánásmódot, a gyakorlatias oktatást, a természettudományok felé fordulást. Bár a latin nyelv továbbra is fontos maradt, hiszen ez volt az ország hivatalos nyelve, a jezsuitákkal szemben nem törekedtek annak kizárólagosságára, sikerült előremutató egyensúlyt kialakítani a tantárgyak rendszerében.¹³

2. Megtelepülés Magyarországon

Magyarországon a piaristák még az alapító életében megtelepedtek. Bár Podolin azon szépebb városok között volt, amelyeket Luxemburgi Zsigmond 1412-ben elzálogosított a lengyel királynak, mégis a magyar piaristák 1642-es esztendő tartják a magyarországi megjelenés dátumának. Ekkor még a német, aztán a lengyel rendtartomány része volt a ház, illetve a későbbi alapítások is. Átmenetileg (1692-1695) a rend generálisa saját hatáskörébe vonta a három magyarországi rendházat, majd a német provincia alá rendelte őket (Podolin maradt a lengyel tartományban), melyeket viceprovinciális vezetett, mígnem a rend magyarországi honosítása után 1721-ben önálló magyar provincia alakult. A XVII. században a kizárólagos felvidéki megtelepedés miatt „tót szerzet”-nek is hívták a piaristákat, ez a

---

¹¹ Tózsér Endre (szerk.): *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái* 19. o.

¹² Tózsér Endre (szerk.): i. m. 226. o.

minősítés a szatmári béke után legalábbis megváltozott, hiszen 1711-ben Veszprémben, 1714-ben Vácon és Kecskeméten, 1717-ben Pesten, 1719-ben Debrecenben és 1720-ban Szegeden alapítottak rendházat.¹⁴

IV. A könyvtárak történetének első szakasza (1714-1948)

1. Források és lelőhelyeik

Az iskola és a házi könyvtár korai történetét levéltári források alapján lehet nyomon követni, melyeknek lelőhelye a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (MPRKL) a pesti Piarista Gimnázium épületében. Többféle levéltári forrást is felhasználtam munkám során. A *historia domus* a ház mindennapi életét mutatja be, a leírás gazdagsága nagyban múlik azon, hogy ki a kinevezett történetíró. Néha említést tesznek a házi könyvtárról is. A *status domus* a ház gazdasági helyzetéről számol be. Háromévente készítettek el, olykor részletes kiadási és bevételi jegyzéket is tartalmaz. A házi könyvtár változásait – ha elég szűkszavúan is – minden alkalommal közli. A *familiae domus* a ház lakóinak éves feladatát szabályozó központi előírás, ez alapján készítettek el az *officia domesticatát*, vagyis a házi tisztségek kiosztását; ebben már szerepel a házi könyvtáros neve is, amit központilag általában nem írtak elő. A XIX. század második felétől kezdve jelentek meg az iskolai értesítők, melyekben majdnem minden évben közzétették szerző és cím szerint az iskolai könyvtárak gyarapodását, valamint az iskolai könyvtárosok nevét.

---

¹³ Kosáry Domokos: i. m. 108-111. o., Kósa László (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. 247. o., Stemler Gyula (szerk.): *Magyar Kódex*. 3. köt. *Szultán és császár birodalmában*. 393. o.

¹⁴ Balanyi György – Lantos Zoltán: *Emlékkönyv a Magyar Piarista Rendtartomány háromszázéves jubileumára*. (A továbbiakban *Emlékkönyv*.) 28-51. o. A váci iskola alapítólevele magyarázattal szolgál a rend gyors terjeszkedéséhez, ami ekkor még nem az újszerű oktatás, hanem az ellenreformáció: „Mi, kollegrádi Kollonich Zsigmond, Isten és az Apostoli Szentszék kegyelméből váci püspök, a tapolcai Szent Péter és Pál apátja, a Legszenetebb Császári és Királyi Felség tanácsosa. Amióta Isten rendelkezésénél fogva a püspöki tisztségre fölvettünk, azonnal azt forgattuk elménkben, hogy miképpen lehetne egyházmegyénket, mely egyébként Magyarország közepén fekszik, azonban kettős eretnkséggel, tudniillik a lutherivel és kálvinival fertőzött, azon veszedelmes szektáktól megtisztítani és az ősi hitet visszaállítani. E célból nem találunk hasznosabb eszközt, mint hogy olyan intézmény és hivatás szerzetes férfiakat vezettük be egyházmegyénkbe, akik mind a példás élet fényével, mind Isten Igéjének hirdetésével mutatják a tévelygő népnek az igaz hit útját, de főképpen az ifjúságot a tudományokban és a keresztény tanban oktatva, apostoli munkájukkal olyan alkalmas férfiakat képeznek, akik (kivétvén az Úr szőlőjéből a béréseket, tolvajokat és farkasokat) azok helyett igaz és jó pásztorok lehessenek.

Hogy tehát ezen üdvös szándékunk eredményre vezessen, úgy határoztunk, hogy a Főtisztelendő Szerzetes Atyáknak a Kegyes Iskolák Isten Anyjáról nevezett Szegény Papjai nevű rendjét, amely az Isten Egyházában és a katolikus vallásban, kiváltképpen az ifjúság nevelésében annyi érdemet és elismerést szerzett, Pest megyében fekvő püspöki városunkban, Vácott, isteni indíttatásra és ösztönzésre, jól megfontolt lélekkel és érett előzetes mérlegeléssel letelepítjük...” Az alapítólevél szövege elérhető a MPRKL honlapján: <<http://archivum.piar.hu/rendtortenet/forrasok/alapitolevelek/06vac.htm>>

2. A rendház és az iskola története¹⁵

Vácott a piaristák Kollonich Zsigmond püspök hívására telepedtek le 1714. októberében. Vezetőjüket Zajkányi Lénártnak hívták. Oktató munkájukat már az első évben elkezdték, bár elhelyezésük ideiglenes volt a mai Március 15. téren. Innen költöztek át a mai Köztársaság út és Konstantin tér mentén található folyamatosan bővülő épületegyüttesbe. A Köztársaság úti oldalon Berkes András nagyprépost lakott eredetileg, ő ajánlotta fel 1720-ban telkét és házát a piaristáknak, aminek egy részét lebontották, egy részét átépítették. Az új épület alapkövét 1725-ben tették le, a beköltözésre 1727-ben került sor. Ezzel párhuzamosan fogtak neki a piarista templom építésének is. A Konstantin-tér felé néző szárny első elemét Migazzi Kristóf váci püspök, bécsi érsek készítette és 1782-ben a piaristáknak adományozta. A keleti szárny, ami az eddigi részekkel együtt egy téglalapot alkot és egy udvart vesz körül 1796-ban készült el, ide került később a noviciátus. A Konstantin-tér nevét Schuster Konstantinról, egykori piarista szerzetesről kapta, aki váci püspökként az iskolát újabb résszel toldotta meg 1893-ban a nevét viselő tér felőli oldalon.¹⁶ Az utolsó épületbővülésre az előző rész folytatásaként 1941-ben került sor.

A diáklétszámban 240 év alatt természetesen nagy ingadozás figyelhető meg. Általában 300-400 diák közt volt az iskola tanulói létszáma. A kezdeti növekedés (1733/1734-es tanévtől hatosztályos az iskola)¹⁷ először 1739 és 1742 között szakadt meg a pestis pusztítása miatt. A következő visszaesés a Ratio Educationis bevezetésével kezdődött el. Ez a rendelet a gimnáziumi felvétel előtt kötelezővé tette az alapfokú iskola elvégzését, amit korábban a váci gimnázium is saját kebelén belül oldott meg. Ezzel párhuzamosan a gimnáziumi képzést 5 évre csökkentette.¹⁸ A csökkenő tendencia II. József idejében még határozottabban jelentkezett. Bár a piarista rendet nem oszlatta fel az uralkodó, Vácon épületeiket elvette és 1785-től 1796-ig a domonkosok házába kellett átköltözniük. Erre az időre a templomból istálló, a rendházból és az iskolából laktanya lett. A már így is elég rossz körülményeket

---

¹⁵ Az épületbővülések szakaszai nyomon követhetők az I. számú melléklet segítségével. A melléklet a könyvtárak egykori és mai helyét is jelöli. A diáklétszám alakulását a II. számú melléklet mutatja be.

¹⁶ Halmi László: A váci kegyes-tanítórendi katolikus főgymnasium vázlatos története. *A váci kegyes-tanítórendi kath. főgymnasiumnak hazánk ezer éves fennállása alkalmával kiadott értesítője az 1895-6. iskolai évben.*

¹⁷ Egy elemi osztály, három grammatikai, egy poétikai, egy retorikai, ebből az első négy év tette ki a kisközpontot, a másik kettővel kiegészülve beszélhetünk nagyközpontjáról. Bár az elnevezések alapján azt gondolhatnánk, de nemcsak latint tanultak az iskolában, hanem hittant, történelmet, földrajzot és matematikát is. *Emlékkönyv.* 53-54. o. Vácon 3 év múlva megszüntették a költészet- és szónoklattant, helyére filozófia került, ami különben éppen a megszüntetett tanulmányokra épült volna. A filozófia ekkor magában foglalta a fizikát és egyéb természettudományokat is. A magasabb szintű képzések célja a rendi utánpótlás biztosítása volt, ezt azonban anyagi okok miatt nem tudta a rend egy helyre összpontosítani. Így a bölcséleti és a teológiai képzés oda került, ahol arra éppen lehetőség nyílt. *Emlékkönyv.* 118-127. o.

tetézte a József által bevezetett tandíj, aminek következtében a gyereklétszám alig érte el a 100 főt.¹⁹ A visszaköltözés után fénykorát élte az iskola, fél évszázadon át működött itt filozófiai képzés. Az osztályok számát az 1806-os második Ratio Educationis ismét hatra emelte, a böleseleti oktatás plusz két évet jelentett. E kurzust a gimnázium létszámán felül évente 100-200 hallgató látogatta, kisebb részük rendi növendék volt, a többség világi.²⁰ A harmadik és leghosszabb ideig tartó visszaesés a neoabszolútizmus időszakára esett. Az Entwurf bevezette a nyolcosztályos gimnáziumi képzést. Ezt a piarista iskoláknak csak ¼ része tudta vállalni, a váci nem tartozott közéjük.²¹ Így a gimnáziumot négyosztályossá degradálták, ami miatt több egymást követő évben sem érte el a gyereklétszám a 100 főt. Ráadásul a jóhírű filozófiai képzés is megszűnt. Némi ellensúlyt jelentett, hogy 1852 után Vácra helyezték a noviciátust. A noviciátus a rendi képzés első állomását jelenti, egy évig tart, ezt követik a filozófiai, teológiai kurzusok. Évente átlagosan húsz novícius költözött be a házba, azonban ez a korábbi pezsgő szellemi életet nem helyettesíthette.

A nehéz helyzetből adományok útján került ki az iskola. Előbb Peitler Antal püspök segítségével indulhatott el 1870-ben az ötödik, 1871-ben a hatodik osztály, aztán 1880-ban nyolcosztályos főgimnáziummá bővült az iskola Petróczy László, kartali plébános alapítványának felhasználásával. Ez állt a háttérben az 1893-as építkezésnek, ami után a tanulói létszám tartósan 400 fő fölé emelkedett.²²

Az első világháború alatt és után folyamatos volt a tanítás, 1944-1945-ben azonban a front átvonulása miatt az iskola nem működhetett. A háború után a korábbi nyolcosztályos gimnázium helyett négy osztállyal indult újra az iskola, bár egy általános iskola alapításával 5. és 6. osztályos diákokat is vettek fel. Az új rend azonban nem szilárdulhatott meg (valójában a régi rend felbontása volt a cél), mert 1948-ban államosították az iskolákat.²³

3. A rendházi könyvtár

3.1 A könyvtár állománya

„A mieink szorgalmával és ügyességével gyűjtöttük össze [...] a házi könyvtár tizenhatezer kötetét, amelyek a tudományok minden ágával foglalkoznak görög, latin, olasz,

---

¹⁸ Kosáry Domokos: i. m. 415. o. Az alapító eredeti szándékához képest a helyi viszonyok miatt a piarista oktatás Magyarországon az elemi iskola helyett a középiskolában teljesedett ki.

¹⁹ Halmi László i. m. 50-55. o.

²⁰ *Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Hungariae, et Transilvaniae. 1834-1838.* Ezek az évente kiadott iratok tartalmazzák minden piarista iskola tanárainak nevét, feladatát, diákjainak számát. Vác mellett még Szegeden és Kolozsvárott volt hasonló képzés.

²¹ *Emlékkönyv.* 192. o.

²² *Emlékkönyv.* 214. o.

²³ Borián Tibor – Albert András: *A piarista diák kis kalauza.* 44-45. o.

német és magyar nyelven. E könyvtár szekrényét rendünk egyik laikus testvére készítette az előző [18.] században, amikor rendünk az épület eme részét építtette. A házi könyvtár egy magas és tágas terem, alatta van a hasonló méretű refektórium. Hatalmas kétszárnyú ajtaja van és öt nagy bolthajtásos ablaka, amelyek észak felé a hegyekre nyújtanak kilátást.”²⁴ A leírásból megállapítható a könyvtár helye, képet kaphatunk az állomány összetételéről és nagyságáról is. Az utóbbi kettő nem nagyon változott a hátralévő időben, ám nem sokkal később új helyen találjuk a gyűjteményt. „Minthogy a rendtartomány arra a meggyőződésre jutott, hogy testületünk kiegészülése az eddigi eljárás szerint már alig eszközölhető, megtette az előkészületeket arra, hogy a jövő tanévtől kezdve sokkal több növendéket vehessen föl, mint eddig. Ezen előkészületek közt elsősorban a helyiségek kibővítése említendő, amit úgy véltünk keresztül vihetni, hogy a házi nagy könyvtár részére új épületet emelünk a quadrumban, a templom oldala mellett elfutó nyitott folyosó helyén, mégpedig úgy, hogy alul a folyosó nyitott maradjon a könnyebb közlekedés végett, a felsőt pedig kellő alapzat segítségével kiszélesítjük, hogy kellő szélességű termet nyerjünk a 16000 kötetből álló könyvtár számára.” Az 1893-as építkezés után a következő évben a könyvtár beköltözött az új helyére. A könyveket azok a novíciusok hordták át, akik számára az egykori könyvtárteremből 24 személyes hálótermet készítettek.²⁵

A könyvtár a választott korszakhatárig már nem költözött. A későbbi kötetállományra vonatkozó források mind az itt említett 16000-es számot közlik. A Magyar Minerva 1900-ban és 1902-ben 16000, 1904-ben 16080 kötetet ír, 1912-ben 9267 művet 16782 kötetben, 1915-ben 9290 művet 15378 kötetben, 1932-ben pedig 9572 művet 15692 kötetben.²⁶ Az adatokból az alábbi következtetések vonhatók le:

- Mivel 1912 és 1915 között a művek száma valamelyest emelkedett, a kötetek száma viszont 1400-zal csökkent, valószínűsíthető, hogy igen sok könyvet egybeköttek.
- Az első három évre vonatkozó számokhoz képest a másik három pontosabbnak tűnik. Ennek hátterében az állhat, hogy 1912-re naprakész kimutatása volt a könyvtárnak. Bár már az 1900-as Minerva cédulakatalógusról tesz említést.

---

²⁴ Gerardus Váry: Novitiatus Vacienis Scholarum Piarum in Hungaria. *Ephemerides Calasanctianae*, 1937. 5. sz. 148-149. o. (Ford. Koltai András.) Az írás eredetileg 1887-ből származik. Feltételezhető, hogy már a szárny megépítése óta (1796) az épületegyüttes ezen részének emeletén volt a könyvtár, elhelyezését lásd az I. számú mellékleten. MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26. [1796] A mieink szorgalma és ügyessége a gyarapítás formájára utal: a rendi tanárok megvásárolt könyveiket a könyvtárra hagyták.

²⁵ MPRKL Archivum domus Vacienis, A váci kegyes-rendi ház története. [1876-1942] 234-236. o.

²⁶ *Magyar Minerva*. I. évf., 1900. 355. o.; II. évf., 1902. 499. o.; III. évf., 1904. 744. o.; IV. évf., 1912. 980. o.; V. évf., 1915. 665. o.; VI. évf., 1932. 670. o. Ez utóbbi valószínűleg tévedésből a házi könyvtárat tanárinak írja, a tanári és az ifjúsági könyvtárra vonatkozóan pedig nem közöl adatokat (bár a korábbi részek ezt megtették).

- A harmadik gondolat a könyvtár gyarapodásával kapcsolatos, 1912 és 1915 között 23, 1915 és 1932 között 282 művel gazdagodott a könyvtár, ami éves átlagban alig haladja meg a 15 művet. Ennek oka az lehet, hogy a házi könyvtár szerepét egyre inkább átvette az iskolában működő tanári könyvtár, az oktatás újabb kívánalmainak az jobban megfelelt. A status domus anyagi okokkal magyarázza a lassú gyarapodást.²⁷

A házi könyvtár állományának nagysága és tartalma miatt azonban sokkal értékesebb volt, mint az iskolai könyvtárak. Az 1900-as Minerva szerint 14 ősnymtatvány, 18 darab régi magyar, 28 darab Magyarországon megjelent idegen nyelvű és 32 darab külföldön megjelent idegen nyelvű, magyar szerzőtől való régi nyomtatvány található a könyvtárban, továbbá 28 török levél a XVII. századból.

3.2 A házi könyvtár állományának alakulása

Az 1781-ből származó leltárkönyv felsorolja cím szerint és elkülöníti téma szerint a rendházban található könyveket. A legtöbb esetben közli a mű kiadási helyét, idejét és nyelvét. A művek több mint a fele latinul íródott, harmadánál több a német nyelvű könyv. Az 561 cím közül csak 19 magyar. Téma szerinti megoszlás az oktatás gyakorlatiasságát mutatja. Az 561 cím közül 152 a történelem és földrajz kategóriába tartozik, ezután következik a teológia 82-vel, a filozófia és a költemények 40-40-nel, de létezik – bár csak 10-20 könyvvel – matematika, természettan, jog, politika, heraldika és francia kategória is.²⁸

A könyvtár nagyobb méretű gyarapodására csak 1781 után került sor. Az akkori leltár szinte csak XVIII. századi könyvet tartalmaz, vagyis az ennél korábbi kiadású művek elsősorban későbbi hagyatékokból kerültek a könyvtárba. Már 1766-ban folyamatos bevételhez jutott a könyvtár, mivel 500 forintos alapítványt tett 6%-os kamatra Arbaj úr, ami évi 30 forintot jelentett.²⁹ A következő adakozó Nagy Jeromos atya volt, aki majd' három évtizeden át a Festetics családban nevelősködött, később könyvtárukat is igazgatta. Ő 1799-ben 2000, 1802-ben már 5000 forintos alapítványt tett; a tőkét Széchényi Ferencnél helyezték el évi 5 %-os kamatra a fizikai múzeum és a könyvtár javára. Ezt csak halála után lehetett felhasználni, ám ez 1803-ban bekövetkezett.³⁰ Nagy Jeromos az alapítvány mellett könyvtárát is a váci házra hagyta, méghozzá Koppi Károllyal együtt.³¹

---

²⁷ MPRKL Archivum Provinciae Hungariae novum, Status domorum, Nr. 26. [1912] „A házi könyvtár rendben tartatik. Gyarapításra nem áll összeg rendelkezésre.”

²⁸ MPRKL Archivum domus Vaciensis, Inventarium Gymnasii Vaciensis ab Anno 1781.

²⁹ MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26. [1766]

³⁰ MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26. [1799, 1802, 1804] *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1666-1997.* (A továbbiakban *Catalogus.*) 268. o.

³¹ Halmi László: i. m. 49. o. Koppi amellelt, hogy huszonévesen doktori címet szerzett, majd a Pesti Egyetemen világtörténelmet tanított, az Egyetemi Könyvtár őreként is tevékenykedett. A Martinovics-féle összeesküvésben

1. táblázat: A rendházi könyvtár gyarapodása (1804-1844)³²

év	gyarapodás (kötet)	adományozó (kötet)
1804 ³³	251	Zimányi Lajos (115)
1805 ³⁴	673	
1806	1343	Sárváry Ferenc, Risinger Özséb, Szenczy Elek, Lábody József, Péchy Imre, Kibling József (788) ³⁵
1808 ³⁶	1409	
1811	nincs adat	
1814	20	Dani Zsigmond ³⁷
1817	nincs adat	
1820	436	
1823	nincs adat	
1826	111	Kmeth Dániel, Ivantsits
1829	781 ³⁸	Széchenyi Könyvtár (720)
1832	280	
1835	60	
1838	105	Provincia
1841	nincs adat	
1844	nincs adat	Révay István, Sztankovics Miklós

Egyedül az 1804-es irat részletezi a könyvtár állományába bekerült köteteket. Zimányi Lajos adománya matematika- és filozófiakönyvekből állt. A könyvek másik felét – amit

---

felmerült a neve a gyanúsak közt, ezért természetesen megfosztották egyetemi állásától. Máramarosszigetre, majd Nagykárolyba került és nemsokára meghalt. Könyvtára használatáért évi 60 forintot kért fizetségül. *Catalogus*. 203. o. MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26. [1799]

³² MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26. [1804-1844]

³³ A három helyett csak két év telt el az előző status domus kiadása óta, ennek oka az 1804-es canonica visitatio volt, ugyanis erre az alkalomra szintén el kellett készíteni az összeírást.

³⁴ Ennek az évnek adata tartalmazza az előző sorban olvasható 251 kötet is, mivel az 1805-ös status domus az előző három évet összesítette.

³⁵ Az adományozók közül kiemelkedik 788 kötetrel Kibling József győri püspök, egykori piarista szerzetes. Sárváry Ferenc, Szenczy Elek és Risinger Özséb piarista volt, Risinger a kassai akadémián politikai-gazdasági ismereteket tanított, utolsó két évtizedét Vácon töltötte. *Catalogus*. 321. o.

³⁶ Két irat készült, az egyik 1409, a másik 2711 kötetes gyarapodást regisztrált. Az egyik 1806-hoz, a másik 1805-höz képest közölte a változásokat. A könyvek egy részét vásárolta, más részét jötevé adományozóktól kapta a könyvtár.

³⁷ Dani Zsigmond a kecskeméti iskola igazgatója volt. Váchoz nem tanárként kötődött, hanem itt született. *Catalogus*. 85. o.

³⁸ Ezzel párhuzamosan 230 kötetet más házaknak ajándékoztak el.

valószínűleg a Nagy Jeromos-féle alapítványból vásároltak – cím szerint közli a forrás, volt benne filozófia, matematika, építészet, jog, fizika, folyóiratok és végül némi teológia is.

A folyóiratok közül megemlíthető a Tudományos Gyűjtemény, amit az 1820-as, 1823-as és az 1826-os status domus is felsorol a vásárolt kötetek közt.

A status domus 1802 és 1820, majd 1838 és 1848 között részletes költségvetést is tartalmaz. Vagyis évről-évre közli a különböző célokra fordított összegek nagyságát. Az első időszakban a könyvtárra, múzeumra fordított összeg 200-300 forint körül mozgott, ami az összkiadás 1,5-2%-át tette ki. Az összeg különben megfelel a könyvtári alapítványok kamatainak. A III. számú melléklet szerint Vác a nagy költségvetésű rendházak közé tartozott, csak Pest és Tata kiadásai voltak észrevehetően nagyobbak a vizsgált időszakban. A könyvtári kiadások terén viszont a többi rendház nem nagyon veszi fel Váccal a versenyt. A kiadások aránya csak Nagykárolyban és Tatán haladja meg a háromból két évben az 1%-ot. Abszolút értékben is Vácon költöttek a legtöbbet erre a célra. Ennek háttérében az iskolában folyó magas szintű képzés állhat (bölcseleti osztályok).

A második időszakban azonban már nem érvényesülnek a fenti megállapítások. Az éves kiadások összege 20000 forint fölé nőtt, a könyvtári kiadások viszont alig haladták meg a 100 forintot.

A forradalom után a gyarapodást általában csak megemlíti a status domus, néha gyarapítóként feltüntetik a Rendtartományt illetve a Szent István Társulatot. Különleges esemény, ha hagyaték került a könyvtárba és erről a források is beszámoltak. Ilyen volt Bálinth Antalé, amit 1852-ben jegyeztek le. Gruber József, Németh Ferenc és Málík Vince hagyatékáról az 1876-os status domus számolt be, tőlük 412 mű 654 kötetben szállt a könyvtárra. Való József és László Alajos 1878-ban haltak meg, az előző négy atyához hasonlóan Vácon, hagyatékuk 201 mű 252, illetve 41 mű 57 kötetben.³⁹ A fentiek arra engednek következtetni, hogy a század második felében az atyák könyvei az utolsó állomáshelyük könyvtárába kerültek. Korábban ez nem volt egyértelmű, hiszen Zimányi Lajos, Kmeth Dániel és Szenczy Elek ugyan megfordultak Vácon, de nem itt haltak meg.⁴⁰

Annak ellenére, hogy a könyvtár nem tervszerűen gyarapodott, hanem elsősorban hagyatékokat olvasztott magába, mégis egy igen értékes állomány jöhetett létre, amit elsősorban jó tanáraiknak köszönhettek meg a múlt század végi váci piaristák.

---

³⁹ MPRKL Archivum Provinciae Hungariae novum, Status domorum, Nr. 26. [1852, 1876, 1879] Életrajzi adatok a *Catalogus*ból.

⁴⁰ Zimányi Lajos a Theresianum oktatója volt, a bécsihez hasonló nemesi akadémia Vácon 1767 és 1784 között működött piarista vezetéssel. Kosáry Domokos: i. m. 417-418. o. Életrajzi adatok a *Catalogus*ból.

3.3 Bibliothecarius⁴¹

A források érdekes módon nemcsak az első könyvtárosokat rejtették el kutatójuk elől, hanem a XX. századból valókat is. Az első időkben elképzelhető, hogy nem volt megbízott könyvtáros, mert a könyvtár állománya ezt nem kívánta meg. Az első személy, akit az officia domestica könyvtárosként említ, az Dezericzky Ince volt 1755-ből. A XVIII. század második felére két dolog jellemző: az officia domestica hiányában legtöbbször nem lehet tudni, hogy ki volt a könyvtáros, ha véletlenül mégis lehet tudni, akkor személye gyorsan változik. Ennek pont az ellenkezőjét lehet elmondani a XIX. századról. Előfordultak ugyan ebben az időszakban is olyanok, akiket csak 1-2 évig bíztak meg ezzel a tisztséggel, de Nagy Lipót, Lapónyi Alajos, Málík Vince és Váry Gellért tíz, vagy több évig voltak a könyvtár őrői. Ez elméletileg kedvező feltételeket biztosított a hatékony könyvtárépítő munkához. A könyvtárosok névsora hiánytalanul megvan 1805 és 1914 között, ebben a bő száz évben 17 könyvtárnok volt, átlagosan tehát hat évig töltötték be ezt a funkciót. Szolgálatuk kezdetén számított átlagéletkoruk 39 év és mindegyikük legalább 30 éves volt.⁴² Házi bibliothecariusnak lenni megtisztelő feladat volt, amit csak a tanításban és a szerzetességben tapasztaltabbakra bíztak.

Miután a noviciátus 1852-ben Vácra került, a novíciusok mestere (magister), vagy helyettes mestere (promagister) került a könyvtár élére. Budaváry József, Liptay Lajos, Erdősi Imre, Málík Vince és Váry Gellért is promagister volt, utóbbi 1879-ben magister lett. A két feladat különben kiegészíti egymást, hiszen a novíciusok számára a könyvtárnak lelki olvasmányt kell biztosítania. Ez aztán Váry Gellértet arra sarkallta, hogy lerakja az alapjait egy önálló noviciátusi könyvtárnak, ennek ellenére a két funkció nem vált el egymástól. A könyvtár rendezése Randweg Mihály nevéhez fűzhető.⁴³ Ő korábban a tanári könyvtár vezetője volt, promagisterként lett házi könyvtárnok, majd megmaradt e funkciójában 1901 után is, mint magister.

A könyvtárosnak általában voltak segítők, bár személyük évről-évre változott. A XIX. század első felében a bölcséleti stúdiumok hallgatói között sok (20-30) rendi növendék is volt, akik az officia domesticában ugyanúgy megkapták házi tisztségeiket, mint a piarista atyák. A könyvtáros mellé két helyettest is kineveztek. Érdekesség, hogy Polereczky Ernő az 1816/1817-es, Lapónyi Alajos az 1825/1826-os tanévben Nagy Lipót mellett segédkezett,

---

⁴¹ A fellelt házi és iskolai könyvtárosok nevét, működési idejét és a források helyét a IV. számú melléklet tartalmazza.

⁴² Az életkor kiszámítása a *Catalogus* megfelelő oldalai alapján készült.

⁴³ *A kegyes-tanítórendiek váci gimnáziumának értesítője az 1927/1928. iskolai évről.* Randweg Mihály arcképének leleplezésekor röviden megemlékeztek tevékenységéről.

később mindketten a könyvtár vezetői lettek. A század második felében is szokás volt még egy darabig segítőt választani a novíciusok közül, de az 1870/1871-es tanévtől kezdve már nem találjuk a házi tisztségek között a segédkönyvtárost.

A familiae domus és az ezzel párhuzamosan futó officia domestica írása 1889-ben befejeződött. Ezután már csak a korábban is létező nyomtatott formátumú névtár jelent meg. Ez azonban csak 1915-ig közli a házi könyvtáros nevét. Így a két világháború közötti időszak könyvtárosai ebben a forrásban nem találhatóak meg. Valószínű azonban, hogy továbbra is elsősorban a promagister töltötte be ezt a tisztséget. Az 1932-ben kiadott Magyar Minerva Mihálokó Bélát tünteti fel könyvtárosként⁴⁴, aki az 1931/1932-es és a következő tanévben volt helyettes újoncmester. Károsi Sándor után Néder Ede volt promagister 1918/1919-es tanévig, aztán Léh István következett ezen a poszton, ám vele párhuzamosan Lőrincz Gábor volt a magiszter, aki korábban magiszterként már volt könyvtáros. Léh István 1931/1932-től a novíciusok mestere, helyettese két évig a már említett Mihálokó Béla, aztán az 1946/1947-es tanévig Benke Imre, leszámítva egy évet, az 1939/1940-es tanévben Tihanyi Tibor.

3.4 A noviciátusi könyvtár

„Maglehet, hogy több év múlva csak hült helye lesz a könyvtárnak, amint az ennél még sokkal nagyobb dolgokkal is történni szokott a világon, azt azonban senki sem tilthatja meg, hogy házunk történetének évlapjain legalább az emlékezet hű gondviselésére ne bízunk azon művet, melynek létrehozásán 1880-ban egy piarista szíve egész mélységével csüggött.”⁴⁵ Váry Gellért magister, könyvtáros és rendi történetíró volt egy személyben (és emellett volt még számtalan egyéb feladata is). Elég valószínűnek tartja kissé romantikus hangvételű írásában kezdeményezésének kudarcát, titokban mégis abban reménykedik, hogy időtálló tettet visz végbe egy szoba könyvtárként való berendezésével. Mivel a könyvtár még ma is létezik, bár könyvállománya kicserélődött, azt mondhatjuk, hogy az ötlet jónak bizonyult. Bár azt is hozzá kell tennünk, hogy nem járatlan úton indult el Váry Gellért, mivel a novíciusok képzéséhez a korábbi helyszíneken (Kecskemét, Privigyé, Trencsén) már éltek ezzel az eszközzel, ráadásul el is küldték könyveik egy részét Vácra, igaz az a házi könyvtárba olvadt be.

A pesszimista hangvételű írás inkább a nem éppen inspiráló környezetnek tudható be. Váry Gellértnek egyéb kezdeményezései is voltak, amiben nem mindig talált társakra. Összefüggésben a noviciátusi könyvtárral felhívást tett közzé a piarista rendházakban,

---

⁴⁴ *Magyar Minerva*. VI. évf., 1932. 670. o. Csak a tanári könyvtárról írtak, de a kötetállományból (15692) egyértelmű, hogy itt a házi könyvtárról van szó.

⁴⁵ MPRKL Archivum domus Vaciensis, A váczi kegyes-rendi ház története. [1876-1942] 86. o.

miszerint küldje el Vácra minden piarista az 1850 és 1880 között könyvben megjelent munkáját a növendékek szellemi gyarapodására.

A könyvtárnak egy ablaka volt, amiből szép kilátás nyílt a Naszály erdőségeire, ez alapján valahol a noviciátusi szárnyon, a házi könyvtár mellett lehetett ebben az időben.

4. Tanári könyvtár

4.1 A könyvtár létrejötte

Tanító rend lévén a piaristák olyan könyveket is vásároltak, amelyeket munkájukban hasznosítani tudtak, láhattuk ezt már a házi könyvtár esetében is. Ám a házi könyvtár tervszerűtlenül gyarapodott, jó szakkönyv esetén nem lehetett arra várni, hogy majd hagyaték útján egyszer csak bekerül az állományba, de az sem tűnt járható útnak, hogy minden piarista vegye meg magának. Ezért oktatási szükségszerűség volt egy iskolai könyvtár létrehozása. Ennek létéről a már idézett 1781-es Inventarium tájékoztat, ami a házi könyvtár mellett felsorol 93 gimnáziumi könyvet is.⁴⁶ Ezután azonban hosszú ideig nincs információ a könyvtár működéséről.

4.2 A tanári könyvtár állománya

Állományi adatokat négy iskolai értesítőben találunk, illetve a Magyar Minervában.

2. táblázat: A tanári könyvtár állománya 1895-ben⁴⁷

témakör	mű	kötet	érték
hittudomány, bölcsélet, pedagógia	69	139	332
magyar nyelv és irodalom	103	181	524
német nyelv és irodalom	86	210	285
latin és görög irodalom	140	262	648
történelem és földrajz	197	371	1036
természetről	63	99	360
mennyiség-, természet- és vegytan	73	113	435
szótár és folyóirat	66	280	1784
különböző	117	165	592
összesen	914	1820	5996

⁴⁶ MPRKL Archivum domus Vacensis, Inventarium Gymnasii Vacensis ab Anno 1781. A könyvek mellett az összeírás falitérképeket is felsorol, még hozzá harminc darabot.

A témakörök szerinti megoszlás nagyon hasonló a több mint 100 évvel ezelőtti házi könyvtár szerkezetére, bár a magyar nyelv szerepe azóta alapvetően megváltozott. Egyértelmű a humán tudományok túlsúlya, amin egy korabeli gimnáziumban nem kell csodálkozni. Az 1886-ban kiadott ajánló könyvjegyzék műveinek téma szerinti megoszlásához képest az iskolában több a latin, görög és a német, kevesebb a természetrajz, a mennyiség-, a természet- és a vegytan.⁴⁸

Ugyan hasznos célok vezették a könyvtár kialakítását, itt is fellelhető volt egy-két, egészen pontosan 30 idegen nyelvű régi magyar nyomtatvány.⁴⁹

4.3 A tanári könyvtár állományának alakulása⁵⁰

3. táblázat: A tanári könyvtár állományi adatai 1895-1943⁵¹

év	mű	kötet
1895	914	1820
1900	nincs adat	2000
1902	nincs adat	2055
1904	nincs adat	2149
1912	1474	3033
1915	1940	4033
1916	1474	2933
1917	1531	3019
1937	3690	5536
1943	kb. 4000	kb. 5950

(Dőlt betűvel valószínűleg téves adatok szerepelnek.)⁵²

A tanári könyvtár változásait csak a XIX. század második felétől tudjuk nyomon követni, mert ekkortól léteznek a könyvtári gyarapodást is közlétező iskolai értesítők. Kezdetben a

⁴⁷ Halmi László: A váci kegyes-tanítórendi katolikus főgymnasium vázlatos története. *A váci kegyes-tanítórendi kath. főgymnasiumnak hazánk ezer éves fennállása alkalmával kiadott értesítője az 1895-6. iskolai évben.* 127. o. Az érték koronában értendő.

⁴⁸ *Könyvjegyzék a középiskolai tanári könyvtárak számára.* 1886.

⁴⁹ *Magyar Minerva.* II. évf., 1902. 499. o.

⁵⁰ Az időszaki kiadványok számának alakulását az V. számú melléklet mutatja be.

⁵¹ *A váci kegyestanítórendi gimnázium értesítője az 1895/1896-1943/1944. iskolai évekről.* Az 1943-as év adatát az 1937-esből képeztem úgy, hogy hozzáadtam a későbbi gyarapodási értékeket. *Magyar Minerva.* I-VI. évf. 1900-1932.

⁵² Az 1900-1915. közötti adatok a Magyar Minervából származnak. Érdekes, hogy az 1912-es Minerva és az 1916/1917-es értesítő majdnem ugyanazt az adatot közli, még érdekesebb a kettő közötti 1915-ös Minerva kiugró értéke, amit legegyszerűbben tévesnek mondhatunk, bár elképzelhető egyéb magyarázat is. Például más könyvtárból került át ide könyv (önképzőkör, kötelező olvasmányok; akár a házi könyvtár köteteinek nagymértékű csökkenésével is összefüggésbe lehet hozni az itteni gyarapodást), talán tankönyvek bevételezésével magyarázható az ugrásszerű változás.

gyarapodás mértéke kicsi volt és ingadozott. Ez annak volt betudható, hogy az 1870-es évek végéig a gyarapodásban az ajándék játszotta a főszerepet. A legfőbb adományozók a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia, magánszemélyek (például tanárok), könyvkereskedések (elsősorban a Lampel-féle, emellett a Franklin Társulat és az Eggenberger) voltak. Általában saját kiadványaikat adták ajándékkul, a könyvkereskedő cégek számos tankönyvet is, amivel valószínűleg a tanárokat próbálták megnyerni a maguk termékének megrendelésére.

Utána a növekedés kiegyensúlyozottabbá vált, átlagosan évi harminc kötet volt a bővülés. A századforduló elmúltával ez a szám felment százra. A könyvtárra fordított összeget 1906 után közli az értesítő, évi 500-600 korona körül mozgott. A két világháború közti időszak első felében visszaesett a gyarapodás, de az 1930-as években megint elérte évente átlagosan a 100 kötetet. Sőt egy évben, 1931-ben meghaladta a 400 kötetet is.⁵³ A gyarapodásra fordított összeg évi 300 pengőt tett ki, ez 1939 után 500 pengőre emelkedett, ami fele-fele arányban oszlott meg a könyvek és folyóiratok közt. Mindemellett az állomány karbantartásáról is gondoskodtak, az 1930-as években kötetésre majdnem ezer pengőt költöttek. A tanári könyvtár dinamikus növekedése mellett a házi könyvtár ekkoriban már alig gyarapodott.

Az időszaki kiadványok igen fontos szerepet játszottak a tanári könyvtár életében, hiszen a tudományos eredményekről ez közvetít a leggyorsabban. A könyvtárba 1876 és 1944 között 88-féle folyóirat járt. A kezdeti 1-2-ről a század utolsó évtizedére felment 20 fölé a számuk. Ezután általában 20 és 30 közötti időszaki kiadvány járatása volt jellemző. Az első világháborúig szinte minden évben szerepeltek a folyóiratok név szerint a beszerzett könyvek között, azután sokszor csak a járatott folyóiratok számát közölték. Ám így is lehetőség nyílik a periodikák összetételében egy változás feltárására. Ez pedig a természettudományok szerepének növekedése. Bár ez általános tendenciaként is felfogható, hiszen a megrendelt folyóiratok nem sokkal korábban jelentették meg az első számukat. Az Állattani és a Botanikai Közlemények 1902-ben indultak, 1907 és 1910 óta szerezte be a könyvtár. Újból elkezdtek járatni a Matematikai és Természettudományi Értesítőt 1907-ben (1885 és 1889 között járt). A Földrajzi Közleményeket 1890 óta vásárolta az iskola. Így a pedagógiai, vallásos, történeti, irodalmi, nyelvtani, egyszerűen a humán folyóiratok túlsúlya csökkent.

---

⁵³ Balogh Jenő az Akadémia főtitkára 129 műves adományával járult hozzá ehhez a növekményhez. Ettől az évtől kezdve csak számadatok tettek közzé a könyvtár változásáról.

4.4 A tanári könyvtár elhelyezése

A tanári könyvtár a Konstantin-féle szárnyba került, mikor az elkészült.⁵⁴ Nem sokkal később, 1902-ben az ifjúsági könyvtárral együtt a templom mellé költöztették, a házi könyvtár alá. Ott nyitott folyosó volt, aminek a felét emiatt beépítették.⁵⁵ Végül, de nem utolsósorban 1937-ben azon túl, hogy selejteztek, cédulakatalógust és leltárt készítettek, még új, tágasabb terembe is átköltöztették a könyvtárat.⁵⁶ Mivel ez a könyvtár kisebb, könnyebben mozgatható, így elképzelhető, hogy mindenfajta említés nélkül is vitték át másik terembe. Pontosan még e források segítségével sem lehet meghatározni helyét.

4.5 A tanári könyvtár őre⁵⁷

A könyvtáros személyére vonatkozó első adatunk az 1871/1872-es tanévből való, és az akkori officia domesticában található meg, ahol egyébként ezt a tisztséget csak ritkán említették meg. Hetvenöt év alatt 20 könyvtáros volt, ám ennek az időnek több mint a felét hárman töltötték ki: Randweg Mihály (aki később házi könyvtárnok lett), Martin Péter és Török Jenő. Utóbbi idejére esett az 1937-es könyvtárrendezés. A 20 könyvtárosnak több mint a fele huszonévesként, vagyis tanári pályájának kezdetén lett megbízva a tanári könyvtár vezetésével, átlagéletkoruk 31 év volt. A házi könyvtárhoz képest a tanári könyvtár vezetése nem jelentett olyan nagy megtiszteltetést, de volt olyan ember, akit megtalált a feladat és szívesen csinálta.

5. Az ifjúsági könyvtár

A könyvtár kialakítását az 1870-es évek adatai alapján körülbelül tíz évvel korábbra tehetjük. Ekkor kezdett ismét növekedni az iskola létszáma is. Az állomány nagyságát az iskolai értesítők évről-évre közölték, egészen 1887-ig. Ezután csak elvétve található ilyen, néha akkor is fejtörést okoz.

---

⁵⁴ Halmi László: i. m. 130. o.

⁵⁵ MPRKL Archivum domus Vaciensis, A váczi kegyes-rendi ház története. [1876-1942] 271. o.

⁵⁶ *A Magyar Kegyestanítórend váci gimnáziumának értesítője az 1937/1938. iskolai évről.*

⁵⁷ A fellelt iskolai könyvtárosok nevét, működési idejét és a források helyét a IV. számú melléklet tartalmazza. Az életrajzi adatok forrása a *Catalogus*.

4. táblázat: Az ifjúsági könyvtár állományi adatai (1872-1943)⁵⁸

év	mű	kötet
1872	214	323
1875	238	363
1884	1003	1389
1888	1119	1580
1895	1155	1674
1915	1177	1760
1917	1721	3728
1941	2064	3307
1943	kb. 2450	kb. 3700

Az ifjúsági könyvtár nem sokkal alapítása után dinamikus fejlődésbe kezdett, gyarapodása évi száz kötet körül volt 1875 és 1884 között. Az állomány nagysága megközelítette a tanári könyvtárét, az értesítőben egészen az 1888/1889-es tanévig az ifjúsági könyvtár gyarapodását közltek előbb, csak utána a tanáriét, vagyis az ifjúsági könyvtár – bár a gyermekre is jobban odafigyelnek, mikor még kicsi – fontosabbnak tűnik a tanárinál. Ám a tízéves növekedési periódus után harmincéves stagnálás következik. Ez persze így, ebben a formában nem igaz, mert az iskolában egyrészt önképző kör indult, aminek külön könyvtára volt, másrészt létrehozták a kötelező olvasmányok könyvtárát.

Az önképző kör könyvtára igen lassan gyarapodott, az induló könyvállománya 1880-ban 90 mű volt 201 kötetben, 1895-ben 282 mű 425 kötetben. A későbbiekben már nem nagyon szaporodott a példányszám, 1-2 folyóiratot járattak (a háború előtt a Magyar Szemle, Vasárnapi Újság, Élet, a háború után a Napkelet és a Magyarosan című lapokat). A kör két rövid időszakot leszámítva működött az egész korszakban, kezdetben Kuthen, majd a két világháború között Kalazancius néven.

A kötelező olvasmányok tárát az értesítők 1904 és 1915 között említették, ekkor évente átlagosan 80 könyvet vásároltak (általában egy műből öt példányt, némelyikből tizet), rövid idő alatt körülbelül 850 könyvet szereztek be. Ez olvadhatott be aztán az ifjúsági könyvtárba 1917 előtt, bár a kötetek nagy számát nehéz magyarázni, talán egy-egy kötelező olvasmány több füzetben jelent meg. A beolvadást valószínűsíti az is, hogy az 1920-as évek második

⁵⁸ A váci kegyestanisítói gimnázium értesítője az 1895/1896-1943/1944. iskolai évekről. Az 1943-as év adatát az 1941-esből képeztem úgy, hogy hozzáadtam a későbbi gyarapodási értékeket. *Magyar Minerva*. V. évf., 1915. 665. o.

felében az ifjúsági könyvtár gyarapodása között szerepeltettek egy kötelező olvasmányok nevű tételt.

A két világháború közötti növekedés értéke majdnem 1200 kötetet tett ki 1941-ig, ami évente körülbelül 60 kötetet jelentett (az 1920-as évek második felében és az 1930-as években végig közölték a gyarapodás mértékét), ez azonban a túl magas 1917-es adat miatt a levegőben lóg. Itt is előfordulhatott egybeköttetés vagy az olcsón vásárolt kötelező könyvek kevesebb ideig bírták a használatot és sokat selejtezték belőle.

Két időszakban tudjuk összehasonlítani a tanári és az ifjúsági könyvtárakra fordított összegeket. Az első 1906 és 1915 közé esik, amikor az ifjúsági könyvtárra és a kötelező olvasmányokra együtt is csak a fele érkezett (300 korona) annak, amit a tanári könyvtár céljaira költöttek el. Ám az 1930-as években ez a nagy különbség eltűnt, ekkor nem sokkal költöttek kevesebbet az ifjúsági könyvtárra, mint a tanárira.

A könyvtár a korban divatos darabolódást nem úszta meg. Az állomány adatait a jubileumi évkönyv (1895/1896) felsőbb és alsóbb ifjúsági könyvtárra bontja, ennek ellenére a későbbiekben egy kivétellel (1915/1916-os tanév) a gyarapodás közlésénél csak egy ifjúsági könyvtárról írtak. Viszont 1893 és 1916 között folyamatosan van kisebb ifjúsági könyvtáros. Egy nyolcosztályos gimnáziumban különben ésszerű ötletnek tűnik ez a lépés, hiszen a 10-14 illetve a 15-18 éves fiúk érdeklődési köre igen különböző lehet. Ám a folyamat nem állt meg itt, az 1934/1935-ös tanévben 400 pengőért szereztek be polcokat, aminek segítségével osztálykönyvtárakat hoztak létre.

Az állomány összetétele az iskolai könyvtárakkal foglalkozó részben leírtak szerint alakult. Az olvasás megszerettetése és az erkölcsi nevelés voltak a könyvtár fő céljai. Az állományról mindent elmond, hogy milyen kategóriákba osztották a könyveket: költemény; regény; regényes korrajz, beszély (novella), s más erkölcsi tartalmú olvasmány; mese, ifjúsági irat, kisebb elbeszélés, leírás; vegyes tartalmú mű. A könyvtár összetételénél figyelembe vették a központi előírásokat, az 1920/1921-es tanévben a tanári könyvtár gyarapodásából 95 mű 114 kötetben az ifjúsági könyvtárból került át, mondván, hogy nem való oda.

A (nagyobb) ifjúsági könyvtár őreinek száma 1872 és 1946 között 34 volt, vagyis egy emberre átlagosan két év jutott. Itt azonban alig van kivétel. Négy évnél többet az ifjúsági könyvtár élén csak Pesovár Ambrus töltött el. Érdekes, hogy Neuhauser Frigyes egyházmegyes papként volt könyvtáros; Török Jenő, majd utána Sántha György egy kézben egyesítette a tanári és az ifjúsági könyvtárat. A kezdeti nagy gyarapodás idején két személy is négy évig volt könyvtáros: Szvaratkó Kálmán és Kovács Pál. A könyvtár vezetésével megbízottak átlagéletkora 28 év volt. Általában olyanok kapták meg a feladatot, akiket éppen

az adott évben helyeztek Vácra, és sokszor akkor sem vitték tovább ezt a munkakört, ha helyben maradtak, megkapta egy friss erő. Persze ha nem volt változás a tanári karban, akkor beszűkültek a tisztség alól való felszabadulás lehetőségei.⁵⁹ Az eddig vizsgált könyvtárosi pozíciók közül ennek volt a legalacsonyabb a presztízse.

6. Tankönyvtár

Az első világháború után Szűcs Lajos vezetésével Segítő Egyesületet hoztak létre az iskolában azzal a céllal, hogy a rászorultakat tankönyvvel, ruhával ellássák. Az Egyesület évről-évre osztott ki pecsétes tankönyveket, amelyeket az eredeti ár 10%-áért használhattak a diákok. Használat után visszaadták és újra ki lehetett osztani. Az 1920-as években tantervváltás miatt tankönyvet is váltottak, ami a raktáron lévő könyvek egy részét feleslegessé tette. Az évente kiosztott könyvek száma az 1920-as évek első felében 4000, utána 3000 körül mozgott, az 1930/1940-es évek fordulóján esett csak 2000 alá. A könyvek árát az Egyesület tagjainak adományai, illetve nemzetközi bélyegkereskedelemből befolyt pénz által fedezték.⁶⁰

V. A szétszórás kora (1948-1991)

E kor rákényszerít arra, hogy feltegyük magunknak a kérdést: Volt értelme? Volt értelme a tanulásnak, a tanításnak, a könyveknek, amiről szólnak és ami azokról szól? Hiszem, hogy semmi sem történik céltalanul és a tárgyak pusztulásának is volt értelme, ha más nem a teremtett világ kincseiről való lemondás által a lélek erősítése, és az, hogy tudjuk, kitől mit várhatunk.

1. Az iskolai könyvtárak sorsa

A második világháború után a Szovjetunió katonai erejére támaszkodva a Kommunista Párt hegemon helyzetbe került Magyarországon. A nyers erő alkalmazásával sikerült a magyar társadalomban mélyreható változásokat elindítani, amihez eszközként az iskolákat is felhasználták. Az oktatást az 1948. évi XXXIII. törvény értelmében sajátították ki, vették el az egyházaktól. A Piarista Gimnázium helyén állami gimnázium alakult, ami 1950-ben Sztáron Sándor nevét vette fel. Két évvel később az iskola átköltözött a Konstantin tér másik oldalára az egykori Papnevelő Intézet épületébe, hogy egy másik iskolának, a Löwy Sándor nevét viselő gépipari technikumnak adjon helyet. A piarista tanárok közül csak Ludmány

---

⁵⁹ Az életkorra vonatkozó adatok forrása a *Catalogus*.

⁶⁰ *A váci kegyestanítórendi gimnázium értesítője az 1920/1921-1943/1944. iskolai évekről.*

Antal folytatta munkáját az állami gimnáziumban, ő is csak egy évig. Hittant tanított, ami még az 1948/1949-es tanévben kötelező tantárgy volt. Az ifjúsági és a tanári könyvtár természetesen az állami gimnázium tulajdonába került. Ám ez a könyvtár terhes piarista örökséget hordozott magán, tehát használhatósága az új rendben erősen kérdéses volt. Sokan gondolkodhattak úgy, ha az iskolában nem használhatják a könyveket, akkor jó lesz a házi könyvtárba.⁶¹ A könyvtárak együttes állománya 1943-ban körülbelül 6450 mű volt 9650 kötetben. Jelenleg a Madách Imre Gimnáziumban (a rendszerváltozás után Sztáron Sándor nevét lecserélték) ebből különgyűjteményben 1500 kötet található fel vegyesen az ifjúsági és a tanári könyvtárból. Habár a könyvek többsége „elkallódott”, ez az 1500 kötet azt jelzi, hogy mégiscsak voltak olyan emberek, akik másként közelítették meg a problémát és igyekeztek a könyvtárat megmenteni. Most már elmondható, hogy próbálkozásuk sikeresnek bizonyult, a gyűjtemény még ma is létezik, ugyan használaton kívül volt, de egyben maradt, lexikonok, történeti művek, kézikönyvek kerültek be a használt részek közé.⁶² Két egykori piarista szerzetes – Gajtkó István és Szimon Béla –, akik még 1942-ben kiléptek a rendből, a Sztáron Sándor Gimnázium tanárai lettek. Szimon Béla még a Piarista Gimnáziumban a kisebb ifjúsági könyvtár vezetője volt három évig, majd a nagyobbé egy évig. Elképzelhető, hogy szerepet játszottak a könyvtár e töredék részének megmaradásában.

2. A házi könyvtár sorsa

A szerzetesrendek működését 1950-ben „szabályozták” a kommunisták. Feloszlatták őket arra hivatkozva, hogy feladataikat a nép állama látja már el, így feleslegessé váltak, bár szívesen látták volna őket az új, állami intézményekben. Kivételt tettek a piaristákkal, a ferencesekkel és a bencésekkel. A piaristák visszakapták pesti és kecskeméti gimnáziumaikat, vagyis a tizenegyből kettőt. A szerzetesek egy része tehát megmaradhatott hivatásánál, egy része papként működhetett tovább, de voltak olyanok, akiknek teljesen új munka után kellett nézni.⁶³

Vácról a rendházból az atyáknak ki kellett költözniük, az épület később teljes egészében a gépipari szakközépiskola kezelésébe került. Először azt tervezték, hogy a könyvtár nyilvánossá válik és marad a helyén, a beköltöző iskola terjeszkedése azonban ezt lehetetlenné tette. Másrészt az egykori piarista könyvek nem biztos, hogy a kommunista

---

⁶¹ Mindez forrásokkal nem alátámasztott, tehát spekulatív fejtegetés. De 8150 kötetet nem nyelhetett el csak úgy a Föld.

⁶² Kmettyné Balogh Zsuzsanna, a Madách Imre Gimnázium iskolai könyvtárosának szíves közlése.

⁶³ Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon (dokumentumok)*. 318-329. o.

ideológiának megfelelő lelki táplálékul szolgáltak volna olvasóiknak. A könyvtár anyagát a rendeletben előírt paritásos bizottság egyházi és állami részre osztotta. Az egyház kezén hagyta a gyakorlati teológiai műveket, a lelkipásztorkodással foglalkozó könyveket, a szentségtani és liturgiai műveket. A többit az állam kisajátította, ebből a Széchényi Könyvtár kezébe kerültek az ősnymtatványok, a Régi Magyar Könyvek, az antikvák és a katalógus. Vácon az állam részéről többek közt Borsa Gedeon egykori pesti piarista diák, az egyház részéről Holl Béla piarista, Borsa Gedeon egykori osztálytársa került be ebbe a bizottságba. Az állami akciót mindenütt helyi könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok segítették, Vácon név szerint Tihanyi Ernő, aki pusztán Borsa Gedeon és Holl Béla korábbi ismeretségéből arra következtetett, hogy előbbi nem képes feladatát, az állam érdekeinek hatékony képviselőjét ellátni és feljelentette, arra hivatkozva, hogy túl sok könyvet, köztük régieket is, az egyház kezén hagy. A szétválogatás után átlagosan a könyvek 10-15%-a maradt egyházi kezelésben.⁶⁴

Azzal, hogy végül mégis a könyvek elszállítása mellett döntöttek, aláírták a könyvtár halálos ítéletét. Nemcsak azért mert a költöztetés közben sérülhet az állomány, akár olyan módon, ahogy azt már az iskolai könyvtárak esetén vázoltam, akár olyan módon, hogy leszórják a polcokról és térdig lehet benne gázolni, aztán fellapátolják egy kocsira, majd ismét leöntik egy másik helyen. Egy ilyen könyvtár ott értékes csak, ahol létrejött, úgy értékes csak, ha egyben van. Mit érhetnek bármelyik egyetemi könyvtárban is a piarista írók művei, akiről azt sem tudjuk, hogy kicsodák szemben azzal a hellyel, ahol ápolják emléküket? Mit érhetnek a régi szakkönyvek, ha nem tudjuk ki olvasta őket?

Az országban számos az összes rendház könyvtára hasonló sorsra jutott, ám a könyvek birtokbavétele nem ment zökkenőmentesen, főleg azért, mert az állami vezetők nem voltak tisztában zsákmányuk értékével, vagy nem tekintették azt értéknek. Az Országos Könyvtári Központ, majd Népkönyvtári Központ munkatársai próbálták koordinálni az eseményeket, ám a 4500000 könyv feldolgozása és szétosztása egyetemek, megyei központi könyvtárak, vidéki könyvtárak között, ügyelve arra, hogy mindenki azt kapja, amire szüksége van, szinte lehetetlen küldetés volt.⁶⁵ Ennél már csak egy lehetlenebb dolog létezhet, rekonstruálni az egykori könyvtár állományának jegyzékét. Az OSZK-ban sajnos nem tudnak a katalógusról, aminek segítségével a vállalkozás nem lett volna eleve kudarcra ítélve. Így az állomány

---

⁶⁴ Wix Györgyné: *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950-1952.* 25-26., 63-64. o. Wix Györgyné, aki maga is részt vett a paritásos bizottságok munkájában, önkritikusan bevallja, hogy az 1850 előtti művek kizárólagos állami tulajdonba vétele elhibázott lépés volt, mert a teológiai munkák között rengeteg duplum volt ebből a korból és később nem tudták szétosztani.

szétszóródott az országban, hacsak meg nem semmisült egy része, mielőtt kiosztásra került volna.

VI. Az újjászületés kora (1991-2006)

1. Források és lelőhelyeik

A legfontosabb eszköz, aminek segítségével a könyvtár állományának gyarapodását és belső szerkezetét feltárhatnánk, a nyilvántartási könyv lenne vagy a katalógus. Ám az iskolai könyvtár nyilvántartási könyve elveszett 2003-ban, katalógusa még nincs, szemben a noviciátussal, ahol számítógépes katalógus készült. A következő forrást a kölcsönzési naplók jelentenék, de ezek az iskolai könyvtárban nem vagy csak töredékesen maradtak meg, a noviciátusban nincsenek is. Így gyakorlatilag az iskolai könyvtár történetét illetően sokkal inkább az emlékezetre vagyunk utalva, mint a megelőző korokban.

2. A rendház és az iskola története⁶⁶

A rendszerváltozás után a piaristák számos iskolájukat visszaigényelték. A két működő gimnázium mellé még öt iskolát állítottak újra munkába (Göd, Mosonmagyaróvár, Nagykanizsa, Szeged és Vác). Vácra már 1990-ben visszatértek az atyák és a noviciátus, benne 11 novíciussal. A következő évben elindult a négyosztályos gimnáziumi képzés első évfolyama két fiúosztállyal. Ahogyan bővült az iskola, úgy kapta vissza az egykori épületegyüttest, aminek visszahúzódó felét a Löwy Sándor nevét Boronkay Györgyre változtató Műszaki Középfiskola használta. A folyamat átmenetileg 1995-ben megakadt, amikor a négy évfolyamon nyolc osztály lett, és így a növekedés abbamaradt. Az új évezredben nagy változások következtek be az iskolában: 2001-től koedukálttá vált és eggyel több osztály indult 9. évfolyamon, majd 2002-től elkezdődött az egykor hagyományos nyolcosztályos gimnáziumi képzés 5. évfolyamon. Ennek következtében négy éven át két osztály ballagott, de négy érkezett a helyére, ami az iskola hátralévő részének visszaadásához vezetett a 2003/2004-es tanévben.

⁶⁵ Horváth Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon 1949-1960. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974-1975.* 237., 247-254. o.

⁶⁶ Az iskola visszaadásának fázisai és a könyvtárterem változásai nyomon követhetők a VI. számú mellékleten. A diáklétszám változásai *A váci Piarista Gimnázium Évkönyvei 2000-2003/2004.* alapján.

év	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
tanulósám	76	147	201	248	227	218	228	232	229	203	249	322	382	464	520

3. Az iskolai könyvtár

Annak idején a Piarista Gimnázium épületet, eszközöket, könyvtárat hagyott az állami gimnáziumra, 1990-től kezdve egy felújításra szoruló épületet kapott vissza. Persze ennek is örültünk. Az épülettel kapcsolatos gondok és a napi munka mellett a könyvtár helyzete mindig másodlagosnak tűnt, de nem elhanyagolandónak.

Az egykori tanári és ifjúsági könyvtár helyett egy iskolai könyvtár alakult, terem híján a tanárban volt elhelyezve, bár mivel a tanári költözött el hamarabb, azt is mondhatjuk, hogy a tanári volt a könyvtárban. Alapjait adományok és a Vácon felszámolt könyvtárak (szakszervezeti könyvtár és a Híradó utcai laktanya könyvtára) képezték. A kötelező iskolai latinoktatás miatt fontos volt a latin auctorokkal való ellátottság, amit a pesti iskola oldott meg azzal, hogy duplumainak egy részét átengedte Vácnak. A Széchényi Könyvtár egyik pesti raktára lehetőséget adott inkurrens anyagaiból való válogatásra. A tervszerű gyarapítás kezdetben elsősorban a kötelező olvasmányokra korlátozódott. Később lehetőség nyílt pályázatok útján egyéb kötelező olvasmányok és szakirodalom (főleg történelem) vásárlására is. A könyvtár legnagyobb bővülése, ami állományának nagyjából a megduplázódásával járt 2003-ban történt. Abban az évben két idős atya is meghalt, előbb Kőváry Károly, ki a visszatérés után az iskola első igazgatója volt, majd Ludmány Antal, aki még tanított az államosítás előtti iskolában is. Hagyatékuk az iskolai könyvtárra szállt, aminek nagy mennyisége miatt a könyvtár egy új termet kapott a Köztársaság úti szárnyon. A régi könyvtárteremben (ahonnan a tanári kiköltözése után latinoktatás folyt egészen 2002/2003. tanévig) a szépirodalom, az irodalomtudomány és a folyóiratok kerültek elhelyezésre, az új teremben a szakirodalom. Nem sokáig pihenhettek itt a könyvek, mert az iskola e részében a vezetőség kollégium kiépítését tervezte a 2005/2006. tanévre, ezért mind a két könyvtártermet ki kellett üríteni 2005 nyarán és felszállítani a könyveket az emeletre, ideiglenesen a leendő (és egyben egykori) könyvtárterem mellé. Ebből a munkából az iskola diákjai is kivették részüket, osztályonként átlagosan két-három fővel. A 2005/2006. tanév kezdete még egymáson fekvő a német termekben érte a könyveket, a könyvtárterem berendezése elhúzódott szeptemberig. Hiába volt az új terem és az új bútorzat, a könyvek fele nem fért fel a polcokra, ami sürgetővé tette a tervezett galéria minél hamarabbi kialakítását. Ez a munka a napokban is folyik. A jelenlegi helyzet, a használat nehézségei és a könyvtár berendezésére fordított tetemes összegek miatt a könyvtár vétel útján való gyarapítása szünetel.

A könyvtáros kezdetben Ferenczi Sándor, majd Chován István volt. Mindketten civil magyartanárok. Utánuk a 2001/2002. tanév első felében Bajnok László könyvtár szakos novícius vezette a könyvtárat. A tanév közben érkezett Juhász Gábor, azóta ő látja el a

könyvtári szolgálatot, segédkönyvtárosa a következő évtől kezdve Untsch Gergely lett. Mindketten civil történelemtanárok.

Mivel főállású könyvtárosa nincs az iskolának, sőt teljes óraszámában tanító tanárok voltak és vannak e pozícióban (Bajnok László kivételével), ezért a könyvtár használata szinte csak a kölcsönzésre korlátozódik, nyitvatartása pedig igen rövid.

A könyvtár gyarapodásában, mint egykor a házi könyvtáréban, a hagyatékok játszották a legnagyobb szerepet. Kőváry Károly és Ludmány Antal a tudományok szinte minden területéről gyűjtöttek könyveket. A művészetektől kezdve az irodalom- és a történettudományon át a teológiáig, a matematikáig és fizikáig számos alapművet hagytak a könyvtárra. Kőváry Károly rendfőnöki engedéllyel taníthatott, a legtovább – 28 éven át – a Fazekas Mihály Gimnáziumban matematikát. Ludmány Antal lelkipásztori teendőket látott el Vácon, Pesten, Hódmezővásárhelyen, Kiskunfélegyházán és ezután került vissza a váci rendházba.⁶⁷

4. Tankönyvtár

A kormány intézkedése értelmében szociális helyzet alapján diákok ingyen tankönyvet igényelhetnek, amihez az állam ugyan ad támogatást, de nem a teljes összeget. Viszont lehetőséget biztosít arra, hogy az ingyenes tankönyvet az iskola könyvtári állományba vegye és használat (érettségi) után visszakérhesse a tanulótól. A váci iskola élt ezzel a lehetőséggel. Az ingyenesen kiosztott tankönyvek száma a 2003/2004-es tanévben 1911, utána 2241, és végül 2806 volt. Ez utóbbi számban már benne foglaltatott 373 olyan tankönyv is, amit végzős diákok adtak vissza az előző évben. Az ingyenes tankönyvek előtt is kaptak a tanulók térítésmentesen egy-egy könyvet, általában a 9. osztályosok, mivel az ő tankönyvcsomagjuk szokott a legdrágább lenni, ennek nagysága azonban csak 100-200 kötet körül mozgott. A jogosultak száma 2003/2004-ben 177 fő volt, utána 246, majd 270 fő. Ez utóbbi két adat már a diákok több mint a felét jelenti.

5. A noviciátusi könyvtár

A noviciátus az 1947/1948-as tanévben elköltözött Vácról méghozzá Budára, valószínűleg a könyvtárat is elszállították. Rövid időn belül átkerült a képzés Pestre és végül, – ahogy már említettem – 1990-ben ismét Vác következett. A noviciátus a szerzetesi közösségbe való belépés előkészületi éve. A 2005/2006-os tanévtől kezdve ez elé beiktattak egy prenoviciátusi

---

⁶⁷ *Catalogus*. 215., 238. o.

képzést Szegeden, ami szintén egy éves, de meghosszabbítható, ha a jelölt vagy tanárai nem érzik elég felkészültnek. Ennek következtében ebben a tanévben nincsenek novíciusok Vácon. Az 1990-es évben kiugróan magas volt a számuk a későbbi évekhez képest, mert utána általában csak ketten-hárman voltak.

A könyvtár állományát Bajnok László Excel-táblázatos formában dolgozta fel. Az állomány nagysága 2124 mű (körülbelül 600 az azon könyvek száma, amelyek még nem kerültek feldolgozásra), ennek túlnyomó része vallási irodalom, azon belül majdnem 1/3-át teszi ki a morális teológia, 1/6-át pedig a dogmatika. A könyvek fele 1948 előtti kiadású, ha a Váry Gellért által gyűjtött könyvekből nincs is benne példány, de az azért igaz, hogy a könyvek az általa alapított könyvtárból származnak és még ma is használatban vannak.

A könyvtár most a templom melletti emeleti szárnyon található egy szobában. Azelőtt a szakközépiskola kollégiuma volt itt, ezt a részt csak 1994-ben adták vissza. A novíciusok és egyben a könyvtár felügyelője a magister, használói a rendtagok és a novíciusok. A használat módja mindenki számára önálló, tehát a könyvet elvehetik, azzal a feltétellel, hogy ugyanoda teszik vissza.

VII. Összegzés

„Mi dolgunk a világon? küzdeni,
Erőnk szerint a legnemesbékért.”

Ha nem tudja az ember munkája célját, akkor azt a munka maga sínyli meg. Vörösmarty Mihály e két sorában benne van minden munka célja. Küzdeni kell, nemcsak a nemzeti célok megvalósítása érdekében, hanem a mindennapi teendők tőlünk telhető elvégzéséért is. A küzdelem jellemezte az itt bemutatott iskola és könyvtár életét is, volt, hogy ez eldurvult és harccá fajult. Ám az iskola nem harcra termett intézmény, persze ha kell, akkor védekezik, de más munka jellemzi, a harcnál nemesebb.

A hanyattatott sors sajnos nem egyedi Magyarországon. Máig kiható következményei vannak, mivel az újraalapításban ugyanolyan hangsúlyos az újra, mint az alapítás. Nem kell teljesen előlről kezdeni mindent, de a hagyományokat nem lehet felújított termekre és működő könyvtárra átváltani.

Számos részkérdés további kutatás tárgya lehet. A könyvtárak anyagának nem csak szám szerinti, hanem téma szerinti feldolgozása. Ehhez az iskolai értesítőkön kívül fel lehetne használni a Madách Imre Gimnáziumban lévő töredéket is. Kétségtelen, hogy ez csak akkor kecsegtet igazán eredménnyel, ha összehasonlítási alappal rendelkezünk. Az iskolára

vonatkozó levéltári források felhasználása, például könyvtárhasználati adatok felkutatása terén.

A legnagyobb és egyben legsürgetőbb feladat, azonban nem ez, hanem a nagy és küzdelmes múltra visszatekintő iskolai könyvtár feldolgozása és használhatóvá tétele.

Források és feldolgozások

1. Levéltári anyagok

MPRKL Archivum domus Vaciensis, Inventarium Gymnasii Vaciensis ab Anno 1781.

MPRKL Archivum domus Vaciensis, A váci kegyes-rendi ház története. [1876-1942]

MPRKL Archivum domus Vaciensis, Historia domus Vaciensis [1714-1758] (benne ugyanebből az időből Familiae domus), Liber III. (benne Familiae domus [1759-1785]), Liber IV.: Intimata regia, episcopalia, capituli Vaciensis, et Provincialia (közte Familiae domus [1784-1793]), Intimata Consilii Locumtenentialis, intimata provincialis, familiae collegii Vaciensis [1796-1842] [1842-1889].

MPRKL Archivum Provinciae Hungariae novum, Status domorum, Nr. 26.

MPRKL Archivum Provinciae Hungariae vetus, Status domorum, Nr. 26.

2. Források

Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Hungariae, et Transilvaniae. 1834-1838. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Pest, 1834-1838.

Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon (dokumentumok).* Vigília, Budapest, 1990.

Könyvjegyzék a középiskolai tanári könyvtárak számára. 1886.

Léh István Sch. P. adatgyűjtését sajtó alá rendezte és kiegészítette Koltai András: *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1666-1997.* Magyar Piarista Tartományfőnökség, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1998.

Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. I-VI. évfolyam. Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége és Orsz. Tanácsa, Budapest, 1900-1932.

Tózsér Endre (szerk.): *A Kegyes Iskolák Rendjének Konstitúciói és Regulái.* Magyar Piarista Rendtartomány, Budapest, 1999.

A váci kegyestanítórendi gimnázium értesítője az 1871/1872-1947/1948. iskolai évekről.

A váci Piarista Gimnázium Évkönyvei 2000-2003/2004.

A váci piarista kollégium alapítólevele:

<http://archivum.piar.hu/rendtortenet/forrasok/alapitolevelek/06vac.htm>

Váry, Gerardus: *Novitatus Vaciensis Scholarum Piarum in Hungaria. Ephemerides Calasanctianae.* 1937. 5. sz.

3. Feldolgozások

- Balanyi György – Lantos Zoltán: *Emlékkönyv a Magyar Piarista Rendtartomány háromszázéves jubileumára*. Budapesti Piarista Diákszövetség, Budapest, 1943.
- Borián Tibor – Albert András: *A piarista diák kis kalauza*. Piarista Rend Magyarországi Tartományfőnöksége, Budapest, 1992.
- Celler Zsuzsanna (szerk.): *Az iskolai könyvtár. Könyvtárostánárok kézikönyve*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1998.
- Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Gondolat, Budapest, 1987.
- Dán Krisztina – Tóth Gyula: *Könyvtár az iskolában – hazai és nemzetközi áttekintés*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest, 1995.
- Halmi László: A váci kegyes-tanítórendi katolikus főgymnasium vázlatos története. *A váci kegyes-tanítórendi kath. főgymnasiumnak hazánk ezer éves fennállása alkalmával kiadott értesítője az 1895-6. iskolai évben*.
- Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 3. köt. *A könyvtárak rendszere*. Osiris, Budapest, 2003.
- Horváth Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon 1949-1960. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974-1975*. OSZK, Budapest, 1978.
- Kósa László (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris, Budapest, 1998.
- Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. 3. kiegészített kiadás, Akadémiai, Budapest, 1996.
- Stemler Gyula (szerk.): *Magyar Kódex*. 3. köt. *Szultán és császár birodalmában. Magyarország művelődéstörténete, 1526-1790*. Kossuth, Budapest, 2000.
- Tuba Iván: A Piarista Rend születése. Kalazanci Szent József útkeresése (1592-1622). In Holl Béla (szerk.): *Piaristák Magyarországon, 1642-1992. Rendtörténeti tanulmányok*. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 1992.
- Wix Györgyné: *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950-1952*. OSZK, Budapest, 1997.

Mellékletek jegyzéke

- I. A váci Piarista Gimnázium és Rendház építési szakaszai, könyvtártermei
- II. A váci Piarista Gimnázium tanulóinak száma (1717-1947)
- III. A piarista rendházak könyvtári kiadásai forintban (1817/1818-1819/1820)
- IV. A váci Piarista Gimnázium és Rendház könyvtárosai 1755 és 1948 között
- V. A Piarista Gimnázium tanári könyvtárába járó folyóiratok száma 1876 és 1944 között
- VI. A váci Piarista Gimnázium és Rendház által használt épületrész növekedése 1990 után és a könyvtártermek elhelyezése